
Amerika i Europa: razlike i podjele

RADOVAN VUKADINOVIĆ*

Sažetak

Dvojbe oko daljnjeg razvoja odnosa između Amerike i Europe počele su se kristalizirati oko poteza Bushove administracije (Protokol iz Kyota o zagađivanju okoliša, stvaranje Međunarodnog kaznenog suda), da bi svoj vrhunac dobile u američkoj najavi potrebe kažnjavanja iračkog režima. Već sada se može reći da je to najveća kriza euroatlantizma od vremena de Gaulleovog napuštanja NATO-a i da je ona ovoga puta na jednu stranu stavila glavne europske aktore europske integracije, a na drugoj se nalaze SAD i europske zemlje koje im daju potporu predvođene Velikom Britanijom. Iako je nemoguće govoriti o raspadu euroatlantskog sustava, sigurno je da je na dnevnom redu jedna nova faza odnosa i da u uvjetima velikih promjena u Savezu i izvan njega najrazvijenije zemlje svijeta moraju pokazati svoje sposobnosti i umješnost sređivanja svojih odnosa.

Ključne riječi: euroatlantski odnosi, sigurnost, NATO, Međunarodni kazneni sud, Protokol iz Kyota, Irak

Raspadom bipolarnog sustava međunarodnih odnosa i prestankom postojanja tzv. istočne opasnosti na raznim stranama Europe i Amerike čuli su se glasovi da u takvoj novoj međunarodnoj konstelaciji NATO nema više svrhe svog postojanja i da takav oblik suradnje u posthladnoratovskoj Europi predstavlja anakronizam. Pobornici liberalnog pristupa međunarodnim odnosima tvrdili su da se na političko ideološkom polju pokazalo kako su ideje Zapada toliko snažne da su se ne samo održale u području Atlantika, već da se sada šire i istočnim dijelom europskog kontinenta, te da je na ekonomskom polju slobodno tržište definitivno pobijedilo kao jedino moguće rješenje organizacije ekonomskog života. Iz toga je proizlazio i zaključak kako bi se umjesto velike atlantske organizacije trebalo prići izgradnji sus-

* Prof. dr. Radovan Vukadinović je redoviti profesor na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu.

tava paneuropske ili pak međunarodne sigurnosti utemeljene na OESS, odnosno UN.

Međutim, taj pravac razmišljanja nije pobijedio. I u Zapadnoj Europi, a pogotovo u Americi, prevladalo je čvrsto uvjerenje da je NATO pokazao svoju vrijednost, da je bio značajan zastrašivač u danima hladnog rata i da ga sada u novim vremenima ne treba napuštati.¹ Štoviše, glavna aktivnost NATO-a u danima kada više nije bilo socijalističkog suprotnog bloka, postavila se u proces širenja organizacije, čime je NATO u velikoj mjeri ispunjavao i najveći sadržaj svojih novih djelatnosti. S druge strane, želje istočnoeuropskih zemalja – od Blatika do Jadrana – da što prije uđu u NATO bile su prikazivane i izrazom njihovoga čvrstog uvjerenja da je organizacija toliko vitalna da one kao nove demokracije ne mogu niti zamisliti svoj budući razvoj bez članstva u NATO-u.²

Ako je za dio zemalja iz Istočne Europe ulazak u NATO trebao značiti da se time definitivno otklanja neka eventualna ruska prijetnja (Baltik), za zemlje u Centralnoj Europi ulazak u atlantsku organizaciju značio je da se njihova povijesna pozicija mijenja i da u stalnom procjepu između Njemačke i Rusije one sada u NATO-u, predvođenim Amerikom, dobivaju svoje snažno mjesto u Europi i ujedno snažnog izvaneuropskog zaštitnika. Države s Balkana vide u ulasku u NATO šansu za brži ulazak u EU.

Relativno dugi proces širenja posthladnoratovskog NATO-a dao je argumente svima onima koji su ukazivali na to da, bez obzira na sve promjene u međunarodnim odnosima, NATO ostaje temeljem sigurnosti, posebice na europskom kontinentu i da se tim instrumentom na najbolji način mogu i dalje graditi euroatlantski odnosi.

Krize na Balkanu i nesposobnost Europljana da djelotvorno pronađu rješenja, zatim pitanja mirne izgradnje u postdaytonskim uvjetima, pripreme i akcija protiv Jugoslavije, bili su događaji koji su testirali vrijednost Saveza ali, istodobno, koji su pokazali da u NATO-u i dalje postoji snažna asimetrija između Europljana i Amerikanaca i da se ona i novim vojnotehničkim fazama razvoja još više povećava i produbljuje. Samim tim su i nastojanja Europljana da razviju svoju ESDI, europsku sigurnosnu obrambenu inicijativu, koja bi čak trebala preći u europsku obrambenu sigurnosnu politiku (ESDP), bili promatrani kao marginalni koraci koji neće voditi većim prijetnjama i koji, istina, mogu stvoriti probleme oko dupliranja zapovjedaanja, razmještaja i opreme snaga, ali koji ipak neće značiti neko odvajanje Zapadne Europe od atlantskog predvodnika.

1 Završetkom hladnog rata u SAD nije nestalo uvjerenje da Europi još uvijek prijete neki rat uz sudjelovanje velike sile, čime se pravdalo daljnje stacioniranje 100.000 američkih vojnika na europskom tlu i širenje NATO-a.

Mearsheimer, J. J., *The Tragedy of Great Power Policy*, New York, 2001, str. 379.

2 O tome vidi opširnije: Vukadinović, R., *Postkomunistički izazovi europskoj sigurnosti*, Mostar, 1997.

Događaji od 11. rujna 2001. i snažna potpora iz redova NATO-a potvrdili su solidarnost Saveza i spremnost saveznika da, kako je to pisao *L' Monde*, "svi budemo Amerika".³ Veliki šok izazvan terorističkim napadom zaustavio je rasprave oko europskih obrambenih snaga, pitanja radi li se o dupliranju ili ne, slabi li se time NATO i sl. Osim toga, želja za stvaranjem velike antiterorističke koalicije ubrzala je proces širenja NATO-a i umjesto selektivnog izbora jedne ili dvije nove članice, primljeno je sedam država, čime je "veliki prasak" označen najmasovnijim potezom širenja atlantskih redova.

Dvojbe oko daljnjeg razvoja odnosa između Amerike i Europe polako su se kristalizirale oko nekih poteza Bushove administracije (protokol iz Kyota o zagađivanju okoliša, Međunarodni kazneni sud), da bi svoj vrhunac dobile u američkoj najavi potrebe kažnjavanja iračkog režima.

Promatrači međunarodnih odnosa već sada se slažu da je to, nakon nekadašnjeg de Gaulleovog napuštanja NATO-a, najveća kriza u euroatlantskom savezu i da je ona ovoga puta na jednu stranu stavila glavne europske aktere europskog ujedinjavanja, a na drugu Sjedinjene Države i europske zemlje koje im daju potporu, predvođene Velikom Britanijom.

Razlike u pristupima

Za realiste u međunarodnim odnosima, koji prihvaćaju koncentraciju i dekoncentraciju sile kao temeljne poluge djelovanja, sadašnji procjep u odnosima Amerike i zapadnoeuropskih saveznika saglediv je kao dio normalnog procesa dekoncentracije sile nastalog uništenjem bipolarizma. Europljani, oslobođeni nekadašnjih blokovskih stega, u stanju su sve glasnije izražavati vlastite stavove ne vodeći računa o politici lidera bloka.

Dobar poznavatelj europskoameričkih odnosa, Robert Kagan, koji se javlja i kao čvrst zagovornik unipolarnog američkog vodstva i pristaša Bushove politike, u svojoj analizi sadašnjih neslaganja ide tako daleko da nastoji te razlike pokazati kao planetarnu različitost jer su, navodno, Amerikanci s Marsa, a Europljani s Venere. Ta karakterizacija ocrta veću američku sklonost upotrebi sile i rata, a Europljane pozicionira prema užicima i hedonizmu, te se ona može uzeti kao duhovit prolog u razlike koje su postale sasvim zorne.

Neosporna je različitost dvaju kontinenata u povijesnom, civilizacijskom i kulturnom svjetonazoru, a i sadašnje političke realnosti pokazuju razlike. Ako je Amerika riješila pitanje svoje velike interne integracije, Europa je

3 Međutim, dok je na jednoj strani rasla snažna potpora Americi u postterorističkom solidariziranju, neki europski autori su se pitali hoće li Amerika biti u stanju sagledati prave korijene 11. rujna i hoće li razumjeti razloge antiamerikanizma u raznim dijelovima svijeta. Heisbourg, F. et al, *The War Against Terrorism and Transformation of the World Order*, *European Security Forum Working Paper*, No. 5, Brussels/London, 2001.

tek u procesu blagog integriranja gdje i dalje dominira pitanje što je prije: proširenje ili produbljenje. Bushovo snažno isticanje američkog vodstva u novim antiterorističkim okolnostima i unipolarizam kao model novih međunarodnih odnosa teško se može prihvatiti u svim europskim sredinama, pogotovo kada su međunarodne okolnosti drukčije i kada nema više potrebe niti mogućnosti da se prijete zastrašivačem izvana.

Ugledna Bertelsheimova zaklada u svojoj studiji transatlantskih odnosa identificirala je listu problema i stratejskih razlika koje odvajaju Bushovu administraciju od većine europskih članica Europske unije. To su:

– Transatlantska regija karakterizirana je stupanjem ekonomske međuzavisnosti, na jednoj strani i rivalitetom na globalnom tržištu u budućnosti.

– Zahvaljujući snazi svojih domaćih tržišta Amerikanci i Europljani u velikoj mjeri utječu na međunarodnu trgovinu, ali u slučaju bilateralnog konflikta slabi kooperativna snaga u izgradnji međunarodnog režima.

– Odnos socijalnih i ekonomskih prioriteta različit je u SAD-u od europskih država blagostanja koje imaju temelje na većem broju javnih dobara. A kako Europljani još nisu uspjeli izbalansirati svoju trgovinsku snagu sa sigurnosnim pitanjima, više zavise o međunarodnoj trgovini za održavanje javnih dobara, nego SAD.

– SAD vide europske vojne resurse komplementarnim svojim resursima i stratejskim ciljevima, dok Europljani teže autonomnosti koja bi kasnije bila komplementarna NATO-vim resursima. SAD žele proširiti NATO-ov djelokrug odgovornosti uz zadržavanje monocentričke leaderske strukture, dok bi Europljani htjeli zadržati glavne sadržaje NATO-ovih odgovornosti, ali uz promjenu vodeće strukture.

– Struktura odnosa koju su SAD desetljećima favorizirale u odnosu na Europu zasnivala se na bilateralizmu koji je sada, kada jača politička integracija u EU, suprotan europskim interesima.

– Američka politika zagovara instrumentalni multilateralizam u međunarodnim organizacijama, dok Europljani traže principijelni multilateralizam. Iz američke perspektive položaj SAD kao jedine super sile je prednost koja orijentira ponašanje drugih država prema SAD i jača američke zahtjeve za liderstvom u svjetskoj politici. Ta struktura je, međutim, nepodobna za realizaciju europskih interesa.⁴

Ta gotovo katološka razrada različitih pozicija SAD i zemalja Europske unije pokazuje da se ne radi o nekim prolaznim elementima razlika ili pak da su oni isključivo vezani uz sadašnje krizno stanje. Riječ je o novim transnacionalnim značajkama odnosa u kojima se uz opće ekonomske i socijalne razlike sve više u prvi plan stavljaju različita viđenja djelatnosti sile, moralnosti uporabe sile i poželjnosti njezine uporabe. Za razliku od Amerike, koja je još uvijek u velikoj mjeri pod dojmom 11. rujna i tragedije koja ju je

4 Bertelsmann Group for Policy Research, The Future of Transatlantic Relations, <http://www.cap.unimuenchen.de/bertelsmann/2/1/02>.

pogodila, Europa se udaljava od uporabe sile. Umjesto takvog djelovanja, većina europskih država inzistira na vladavini prava, transnacionalnom pregovaranju i širenju međunarodne suradnje.

Iako sve europske zemlje ne prihvaćaju takvu politiku, prvi izuzetak je Velika Britanija, koja godinama bombardira Irak zajedno s američkim zračnim snagama, ipak je očito da većina članica EU daje prednost diplomaciji u pregovorima pred ratom i ratnim kažnjavanjem.

To se jednim dijelom može vezati uz djelovanje socijalističkih i socijaldemokratskih vlada u nekim europskim državama, relativno mirnom razdoblju posthladnoratovskog europskog razvoja, ali svakako i pitanju uvjerenja da sadašnji proces europskog integriranja može na najbolji način udaljiti uporabu sile. Pozornom i strpljivom politikom stalnih koraka ostvaruje se jedna nova Europa koja se sve više udaljava od modela Europe koja je prouzrokovala dva svjetska rata.

U sferi praktičnih političkih neslaganja skup različitih pristupa doveo je do otvorenog odvajanja američkog i europskog pristupa. To se konkretno može vidjeti u:

- američkom napuštanju dugih pregovora vođenih u UN o Konvenciji o zabrani biološkog oružja,
- prijetnji napuštanja konferencije o tzv. malom oružju,
- neizbježnom odbijanju ratifikacije ugovora o zabrani nuklearnih pokusa,
- američkom odbijanju ratifikacije ugovora o protupješačkim minama,
- u američkoj politici na Bliskom istoku koja snažno podupire Sharonovu vladu i protivi se zadržavanju Arafata, dok EU podupire palestinske pozicije i Arafata.

Takvo djelovanje jasno je pokazalo razlike između Bushove i Clintonove administracije, koju se danas optužuje da je bila previše globalistički orijentirana na postizanje sporazuma sa svim državama, bez obzira na njihov politički profil.

Jedan od pobornika takvog antiglobalističkoga i anticlintonovskog pristupa, Richard Perle, tvrdi da se s "državama otpadnicima" ne mogu sklapati normalni sporazumi i da je unilateralni pristup daleko bolji, te da sredstva upotrebljena na taj način ovi međunarodni otpadnici ili nepoćudne zemlje daleko bolje razumiju.⁵

To je mišljenje još preciznije elaborirala Bushova savjetnica za nacionalnu sigurnost, Condoleza Rice, koja je optužila Clintonovu administraciju da je shvaćala vanjsku politiku kao "socijalni rad". Time se izravno kritiziraju Clintonove misije u Jugoslaviji, na Haitiju, Somaliji i drugim afričkim zemljama. U stalnom sukobu Wilsonovskih idealističkih koncepcija i krutog realizma, Rice je pisala da je suvišan taj Wilsonovski mit u američkoj

5 Perle, R., The State of the West, <http://www.frontpagemag.com>, 12. 9. 02

politici i da ona mora "polaziti od čvrstih nacionalnih interesa, a ne od interesa neke iluzorne međunarodne zajednice".⁶

U tom procijepu između unipolarnog pristupa, utemeljenog na velikoj američkoj sili i dominaciji, te europskog uvjerenja da je multilateralizam temeljen na međunarodnim institucijama put miru, razdvajaju se pogledi atlantskih saveznika.

Za razliku od onih političkih analitičara i djelatnika koji se zalažu za međunarodnu suradnju i prebacivanje sve više odgovornosti na međunarodne institucije kako bi se preko njih osiguravao mir i prosperitet, Bushova administracija favorizira unilateralizam i uporabu sile kako bi se zaštitili američki interesi. U najužem okruženju predsjednika nalaze se osobe (Wolfowitz, Cheney, Rumsfeld) koje Condoleta Rice naziva "globalistima koji traže nadzor i dominaciju međunarodnog sistema".⁷

Tome se može prilagoditi i sve one zagovornike novog američkog imperija koji ne djeluju u okvirima neke ravnoteže snage, jer nje više nema i ne može biti stvorena. U takvoj situaciji, gdje se jedna zemlja može pojaviti kao hegemon, baš ona ima zadaću izgraditi strukturu koja će onemogućiti prijatnje hegemonu, ali i drugim državama. Ili, kako to već godinama piše prof. Krauthammer, svijet će biti daleko sigurniji ako u njemu bude djelovao samo jedan hegemon i ako taj hegemon bude samostalno rješavao pitanja mira i sigurnosti.⁸

Snažno izražena želja za unipolarnim vodstvom i definiranjem politike na vlastitim nacionalnim interesima potaknuta je traumom od 11. rujna, a terorizam se u Americi smatra najvećom prijatnjom međunarodnoj sigurnosti i poretku. Za Europljane je, međutim, terorizam tek jedna od opasnosti zajedno s neriješenim regionalnim konfliktima, siromaštvom, glađu, bolestima i klimatskim promjenama.

Iz takvih različitih optika vidljivo je da se u sadašnjoj fazi transatlantskih odnosa ne radi samo u drukčijim pristupima terorizmu ili Iraku, već je riječ o koncepcijama koje se udaljavaju i razdvajaju glede temeljnih pitanja zajedništva. Europske zemlje, odnosno jedan njihov dio, htjele bi biti tretirane kao saveznici u multilateralnom svijetu s točno naznačenim ulogama međunarodnih institucija što, sasvim razumljivo, isključuje posebnu ulogu nekog unipolarnog lidera, hegemonu ili hyper-državu. Američki pragmatizam sučeljuje se sve više s europskim multipolarnim pristupom, što se posebice može vidjeti na pitanjima: globalnog otopljanja, ljudskih prava i nove Bushove doktrine.

6 Rice, C., Promoting the National Interest, *Foreign Affairs*, 2000(79), 1, str. 45-62.

7 *Ibid.*, str. 47-48.

8 Krauthamer, Ch., The Unipolar Moment, *Foreign Affairs* (70) 1, str. 22-23 (America and the World 1990-1991).

Tri skupa razlika

Globalno otopljavanje i održivi razvoj trebali su u Protokolu iz Kyota dobiti snažnu potporu. Protokolom se predviđa da do 2012. godine većina država smanji svoje emisije plinova za 5,2 posto u odnosu na 1990. godinu. Kao potrošač koji emitira oko 25 posto globalnih emisija CO₂ Sjedinjene Države trebale su smanjiti emisije za 7 posto. Međutim, već u ožujku 2001. Bushova administracija je izjavila da neće ratificirati Protokol, da bi to Sjedinjene Države stajalo oko 400 milijardi dolara uz gubitak oko 4,9 milijuna radnih mjesta.

Prigovarajući kako se vodi računa o najrazvijenijim zemljama, a da se u obzir ne uzimaju države poput Kine i Indije, Bushova administracija je ponudila rješenje kojim se domaćim zagađivačima u SAD nude smanjenja privatnih taksi, ukoliko dobrovoljno smanje emisije. Time bi SAD došle do 4,5 posto smanjenja emitiranja plinova i ušle bi u proces postupnog uvođenja čišćih tehnologija.

Za razliku od SAD, svih 15 članica EU ratificiralo je Protokol iz Kyota i njihov je cilj dosegnuti 8 posto smanjenja emisije plinova. Razočarane američkim ponašanjem, mnoge su europske zemlje isticale da takvom politikom SAD ne samo da ne sudjeluju u nastojanjima za stvaranjem čišće okoline, već smatraju da će američke kompanije, koje se ne pridržavaju tih pravila, imati niže cijene svojih proizvoda.

Pozivi Europljana upućeni Bushovoj administraciji, u kojima se isticalo da nijedna država nije osamljeni otok, nisu imali odjeka, što je i konferencija o održivom razvoju u Južnoj Africi 2002. pokazala na najbolji način. U pitanjima konverzije obnovljivih izvora energije, planiranja obitelji, subsidiiranja farmera i proizvođača u zemljama u razvoju, prijedlozi Europljana nisu bili prihvaćeni od bloka zemalja u kojem su dominirale SAD zajedno s Japanom i Saudijskom Arabijom.⁹

Druga velika razdjelnica pokazala se prigodom stvaranja Međunarodnog kaznenog suda. Rimski Statut dosad je potpisalo oko 140 država i Sud je stupio na snagu 1. srpnja 2002. sa zadaćom kažnjavanja individualnih osoba za genocid, ratne zločine, kršenje ljudskih prava i zločin agresije. Među glavnim akterima koji su uložili najviše napora za izradu Statuta i njegovo prihvaćanje bile su zemlje članice EU – Velika Britanija, Francuska, Njemačka, Nizozemska, Španjolska, Danska i Švedska. Sve te države zagovaraju nezavisnost Suda od Vijeća sigurnosti UN kako bi se izbjeglo veto velikih sila i traže postavljanje nezavisnog tužitelja.

Predsjednik Clinton je potpisao Rimski ugovor o stvaranju Suda 1998. godine, upozoravajući da SAD imaju primjedbe na moguće zloporabe kojima bi se pokušalo kažnjavati američke dužnosnike i, istodobno, da se SAD protive nekim aspektima djelovanja Suda koje bi mogle zadirati u suvere-

⁹ Vidi: *Guardian Weekly*, September 9-11, 2002, str. 1-2.

nost SAD i vlastitu jurisdikciju. No, nakon potpisa Ugovora Clintonova administracija glasala je protiv Statuta Suda, zajedno s Kinom, Irakom, Libijom, Jemen, Qatarom i Izraelom.

Došavši na vlast, Bushova administracija odmah je povukla potpis s Rimskog ugovora, tvrdeći da je odredbe Statuta ne obvezuju ni na koji način. U SAD se razvila snažna kampanja protiv Međunarodnog suda uz odluku da se Sud financijski ne pomaže, da se ne vode nikakvi pregovori o mogućim promjenama Statuta i da se uopće ne surađuje sa Sudom.

Osvrćući se na još jedan spor u odnosima transatlantskih saveznika, Kagan je pisao kako Europljani zajedno s mnogim malo utjecajnih i malo značajnih država pokušavaju nametnuti svoju viziju međunarodne civilizacije s mrežom međunarodnog prava i međunarodnih institucija koje bi se nadvile nad autoritet pojedine suverene države. Stvaranje takvog svijeta podsjeća na Europsku uniju, pisao je Kagan, "gdje su pravila i pravo važniji od vojne sile". Iz toga je slijedio zaključak kako je razumljivo da Europljani nisu sretni zbog "vojno dominantnih SAD koje postavljaju sebe iznad i izvan njihovog novog međunarodnog sustava i prije nego što je on stvoren".

Kaganovo obrazloženje američke pozicije svodilo se na tezu da Amerika kao jedina super sila često mora upotrijebiti svoje vojne snage kako bi rješavala regionalne i globalne probleme. Djelujući u prijašnjim konfliktima, kao i u novoj borbi protiv terorizma, SAD ne mogu dopustiti da njeni građani budu meta za istraživanje ratnih zločina ili da eventualno budu kažnjeni.

Tvrdeći da Sjedinjene Države nisu spremne na neki kompromis, Kagan je pisao kako Europljani moraju odlučiti kakvu vrstu međunarodnog poretka žele. Izjašnjavaju li se za poredak u kome djeluje snažan, "pouzdan i benevolentan hegemon" ili se opredjeljuju za svjetski poredak koji bi bio utemeljen na međunarodnom pravu i na međunarodnim institucijama koje počivaju na "dobroj volji" međunarodne zajednice.¹⁰

Suočeni s kritikama, u Washingtonu su ipak odlučili postići stanoviti kompromis glede Suda. Pokrenuta je velika akcija za potpisivanje bilateralnih ugovora s potpisnicama Rimskog ugovora o izuzeću američkih vojnika i diplomata iz jurisdikcije Suda. Očekuje se da bi takvi bilateralni ugovori mogli biti potpisani s oko 190 država.

Njemačka, Švedska i Nizozemska izjavile su da neće potpisati takve bilateralne ugovore i da se takvim potezom u startu umanjuje vrijednost Suda. Jer, očito je da se nakon američke želje za izuzećem svojih djelatnika otvara put i nekim drugim državama da se ponašaju na takav način.

Treće veliko područje koje razdvaja dio saveznika od Amerike je Bushova doktrina, tj. američka vanjska i sigurnosna politika. Prva najava doktrine bila je izložena u govoru Predsjednika na West Pointu u lipnju 2002. godine, kada je bilo rečeno da Amerika neće vjerovati tiranima koji potpisuju ugo-

10 Kagan, R., *Washington Post*, June 30, 2002.

vore o neširenju oružja, a zatim te ugovore krše. Protiv te prijetnje Amerika je spremna upotrijebiti svu svoju moć.¹¹

Tri nova osnovna elementa Bushove strategije vidljiva su u:

- činjenici da su strategije iz vremena hladnog rata – suzbijanje i zatrašivanje – zamijenjene novim osnovnim strategijskim načelom – preventivnim ratom,

- doktrina stalnog zadržavanja pozicija super sile traži znatno povećanje vojne potrošnje i aktivnu globalnu vanjsku politiku,

- pozivanje na pravo samoobrane u drugi plan stavlja sve ugovore o kontroli oružja i neširenju, jer je čitav koncept postavljen na pretpostavci da SAD mora udariti protiv bilo koje opasnosti prije nego što je ona pokrenuta.

Bushova doktrina je kombinacija političkih, ekonomskih i vojnih novih zahtjeva, a uz naznaku sile i utjecaja jasno se stavlja zadaća širenje kruga demokratskih režima postavljenih na temeljima slobodnog tržišta.

U fazi kada je očito da se administracija opredijelila za unipolarno vodstvo smatra se da treba djelovati preventivno i brzo; nepoćudne režime u državama otpadnicama, koji podupiru terorizam, treba smijeniti uz promociju liberalno demokratskih načela.

Dio američkih analitičara, posebno iz redova Bushovih pristaša, ponosno je napisao da Bushova doktrina nema nikakve veze sa Clintonovim multilateralizmom i da Predsjednik neće apelirati na Ujedinjene narode, zahtijevati kontrolu oružja ili gajiti neku nadu u miran proces. To isto tako nije niti doktrina utemeljena na balkansku silu, što je pokušavao ostvariti Bush stariji. Nova doktrina je zapravo potvrda da trajni mir i sigurnost mogu biti izborni i očuvani samo kombinacijom američke sile i američkih političkih načela.

Najradikalniji pomak Bushova doktrina učinila je u pravcu preventivnog udara, gdje se omogućuje uporaba američke sile protiv stanovite prijetnje ili čak kako bi se spriječilo nastajanje neke prijetnje. Istodobno je jasno naznačeno da će SAD tražiti pomoć međunarodne zajednice, “ali da neće oklijevati djelovati same”.¹²

Zanimljivo je da je okvir za ovakvu doktrinu bio stvoren još u doba djelovanja predsjednika Busha starijeg. Autor koncepta bio je Paul Wolfowitz, koji je tada najavljivao da će SAD djelovati preventivno protiv svakoga tko ugrožava američke interese ili interese američkih saveznika i prijatelja. To se isto tako odnosilo i na onoga, ili one, koji bi mogli ozbiljno poremetiti međunarodne odnose. Zemlja koja je tada (1992. godine) ulazila u svoju novu ulogu jedine i dominirajuće super sile s nacrtom takvog dokumenta

11 Dio međunarodnih analitičara u najavi Bushove doktrine, nakon pobjede u Afganistanu, ocijenio je da će se sada slobodni svijet morati boriti protiv osi zla: Iraka, Irana i Sjeverne Koreje.

Kühnhardt, L., *Constituting Europe: Identity, institution-building and the search for a global role*, Baden Baden, 2003, str. 211.

12 The State of the Union, *The New York Times*, 29, January 2002.

najavljivala je, kako je to pisao *New York Times*, "jasno odbacivanje sadašnjeg kolektivnog internacionalizma".¹³

Međutim, godine 1992. taj se koncept pojavio ipak prerano. Rušenje socijalizma i kraj druge super sile – Sovjetskog Saveza – stvarali su uvjerenje da će Amerika ipak moći odahnuti od velike vojne i političke utrke. Stoga su i nacrt koncepta, koji je tek bio najavljen, odmah napali republikanci i demokrati i nije se nikad pojavio u službenoj verziji do kraja mandata Busha starijeg.

No, nakon tragičnih događaja od 11. rujna i nastojanja da se cijela zemlja mobilizira u jedinstvenom postavljanju, Bushova doktrina uspjela je povezati različite politike i strategijske poteze u borbi protiv terorizma. Najavljujući bespoštednu borbu protiv terorizma i "osovine zla", Bushova je doktrina u Americi naišla na relativno blag otpor i kritike. Iznoseći jasno i svoju želju za američkim primatom u svjetskoj politici i volju da se tako djeluje, Bushova grand strategy je svakako nešto sasvim drugo od kooperativne sigurnosti koju zagovaraju Europljani.

Dolazak Georgea Busha mlađeg na predsjednički položaj nije dočekan s oduševljenjem u većini europskih prijestolnica i njegovi konkretni potezi samo su produbili jaz koji sve više dijeli europsku politiku od američke. Izrazito unipolaristički ton Bushove doktrine, želja da se spriječi bilo koju drugu zemlju ili skup zemalja da zauzme pozicije drukčije od američkih, te snaga imperija koji se razvija i grana, nešto su što se ne uklapa u europske poglede na suvremene međunarodne odnose.

S druge strane, zaokupljeni vlastitim proširenjem i produbljenjem procesa integracije, Europljani ipak moraju priznati neospornu američku vojnu nadmoć. Dovoljno je spomenuti da od 800 milijardi dolara godišnje, koliko se troši na obranu u čitavom svijetu, na Ameriku otpada gotovo 48 posto ili 380 milijardi dolara. A u konfrontaciji s Irakom i nakon nje može se samo očekivati daljnji porast američkih vojnih izdataka.

Scenariji budućih euroatlantskih odnosa

Nesporazum, kriza ili sukob koncepcija mogu biti samo dio naziva koji će se upotrijebiti kao oznaka sadašnjeg stanja odnosa između transatlantskih saveznika. U novom rasporedu sadašnjih međunarodnih silnica očito je da su transatlantski odnosi daleko od one stabilizirane i disciplinirane slike iz vremena koncentracije sile i blokovskog modela međunarodnih odnosa.

Bez obzira na to u kojoj će se mjeri ti odnosi i dalje polarizirati oko razlika i koje će se zemlje u Europi kako opredijeliti, već sada bi se moglo po-

13 Tyler, P., U.S. Strategy Plan calls for Insuring No Rivals Develop, *New York Times*, 3. 8. 1992.

kušati izgraditi okvire scenarija mogućeg razvoja. Polazeći od dosadašnjih iskustava kao i interesa, svaki od ta tri scenarija može biti promatran samostalno kao moguća vizura za nove transatlantske odnose, ali jednim dijelom i za novu ukupnost odnosa na vrhu svjetske politike.

1. **Scenarij izdvajanja** polazi od sadašnje situacije u kojoj su Francuska i Njemačka stale na jednu stranu, smatrajući da vojnu silu protiv Iraka (još) **ne treba primijeniti**, što je izazvalo snažne američke kritike.

U obje zemlje javno mišljenje pokazuje odlučno protivljenje uporabi sile i ratu i to se može uzeti zajedničkim nazivnikom koji korespondira s ponašanjem ovih vlada.

U slučaju Francuske jasno je da se uz protivljenje ratu pojavljuju i sve one druge nacionalne specifičnosti koje su uvijek tražile posebno mjesto za Francusku, koristeći svaku prigodu za isticanjem njezine uloge u Europi i po mogućnosti posebnog pointiranja vrijednosti njezine tradicije i njezine sadašnje mogućnosti vodstva. Ponašanje Bushove administracije pružilo je baš u Francuskoj najviše prigode za okupljanje različitih nacionalnih snaga i suprotstavljanje "hiperdržavi" i njezinom konceptu uporabe sile. Pritom nisu na posljednjem mjestu ni veliki poslovi koje je Francuska radila s Irakom, strahovi da će SAD prigrabiti nadzor nad velikim naftonosnim izvorima i, na kraju, da su poslovi eventualne "obnove" u Iraku zasad ponudeni jedino američkim tvrtkama.

Za njemačku crveno-zelenu koaliciju, koja je pobijedila na izborima igrajući na kartu protiv rata, kriza se, također, promatra u širem kontekstu novog američkog ponašanja i olake uporabe sile. Njemačko javno mišljenje bilo je u šoku nakon događaja 11. rujna, ali se ipak smatra da je velika vojna sila pokrenuta protiv Iraka predimenzionirana i da može voditi opasnim posljedicama. Njemačka uloga u novoj Europi, koju se može ostvariti samo u sprezi s Francuskom, kao i stajalište njemačkih političkih lidera rođenih u poslijeratnoj Njemačkoj koji ne robuju nikakvim predrasudama: antiamerikanizma ili pak prevelikog proamerikanizma, stavljaju sad Njemačku kao snažnog saveznika Francuske, izazivajući samim tim veliki gnjev Washingtona.¹⁴

Američke prijetnje već govore da će vojnici koji su otišli s njemačkog teritorija u Irak nakon završene operacije biti stacionirani u južnoj Poljskoj, Bugarskoj i Rumunjskoj gdje su troškovi niži, a strategijsko značenje veće.¹⁵ Iako se to može uzeti tek kao dio stanovitih prijetnji, već i to pokazuje stupanj američkog nezadovoljstva njemačkom politikom koja je Washington sasvim sigurno više iznenadila nego francusko protivljenje američkoj politici.

14 Zanimljivo je da se u brojnim američkim komentarima, koji su se obrušili na njemačku politiku nazivajući je čak antiameričkom, kao jedan od bitnih razloga ističe kako će se nakon ulaska u Irak otkriti kakve su sve velike poslove Nijemci radili u Iraku i u kojoj mjeri su pridonijeli jačanju vojne sile te zemlje.

15 *The New York Times*, February, 10, 2003.

Svi francuski i njemački argumenti, koji govore o opasnostima novog terorizma, otvaranju velike bojišnice, posljedicama koje mogu biti nesagledive nastoje se u dijelu analitičara SAD tumačiti egoističkim pogledom saveznika koji više nisu zahvalni za sve ono što je Amerika za njih učinila i koji zbog svojih uskih interesa ne žele vidjeti potrebu američkog, ali i savezničkog zajedničkog djelovanja.

Scenariju koji računa na francusko-njemačko izdvajanje iz transatlantskog solidarnog savezništva može se pribrojiti i Rusija. Ta zemlja je od prvih najava američkog unipolarnog vodstva javno isticala da se suprotstavlja tom konceptu primata i da se u situaciji kada je prestala njezina uloga super sile zalaže za multilateralnost međunarodnih odnosa, bez američke dominacije. U doba Jeljcina bilo je manje prigoda za demonstriranje takve multilateralne politike Rusije, no stvari su se promijenile dolaskom Putina. Iako svjestan da Rusija mora izaći iz euroazijskoga geostrategijskog okvira i priključiti se modernom, dakle euroatlantskom pravcu, Putin je nastojao održati i razviti i nekadašnje odnose, vjerujući u potrebu njihovog održavanja.

Ruske gospodarske i vojne veze s Irakom traju desetljećima i nikakvi američki pokušaji pružanja jamstava i obećanja ne mogu spriječiti ruski osjećaj da će Amerika nakon Afganistana, i sada Iraka, ući sve dublje u središnju Aziju. Postavljajući se protiv uporabe sile bez odobrenja UN, Rusija istodobno napada i unipolarno vodstvo i unilateralnu akciju. Njezina pozicija je posebno karakterizirana pravom veta u Vijeću sigurnosti, no to ipak politički ne bi toliko vrijedilo da tu nije i zajedničko političko profiliranje stajališta s Francuskom i Njemačkom. U savezu s dvije vodeće zemlje EU, rusko protivljenje američkoj politici dobiva na svojoj vrijednosti.

Scenarij izdvajanja jasno pokazuje stajališta i interese glavnih protagonista koji će možda, ako se procjep nastavi, biti u stanju na svoju stranu privući i neku manju europsku zemlju. Odlučnost europskog javnog mišljenja protiv rata primjetna je od Portugala pa do Finske, što bi moglo naći svog mjesta u nekim novim izjašnjavanjima koja bi povećala redove njemačko-francusko-ruske trilaterale.

Međutim, ako bi se išlo u daljnju elaboraciju ovog scenarija, posebno uz faktor vremena, ipak se ne smiju zaboraviti konkretni elementi koji još uvijek čvrsto povezuju sve ove zemlje sa SAD,¹⁶ zatim pitanje djelovanja unutarnjih oporbenih političkih snaga (Njemačka) i, na kraju, stvarne mogućnosti Putina da baš ide tako daleko protiv Amerike.

16 Baš u doba pojačanih kritika i žučnih napada na francusku i njemačku politiku, te kampanju da se počne s bojkotom tradicionalnih proizvoda tih zemalja, *New York Times* je pisao da, unatoč tome što je Rumsfeld proglasio Njemačku i Francusku "Starom Europom", te dvije države predstavljaju najveće američke trgovinske partnere. Njemački izvoz u SAD bio je 2002. godine 56,1 milijardu dolara, a iz Francuske se uvezlo roba i proizvoda za 25,9 milijardi dolara. Europske zemlje koje aktivno podupiru američku politiku i koje se, prema Rumsfeldu, nalaze u "Novoj Europi", poput Španjolske, izvezle su u SAD 5,1 milijardu dolara proizvoda, Češka 1,1 milijardu i Poljska 1 milijardu.

The New York Times, February, 14, 2003.

Drugi scenarij mogao bi se nazvati **okupljanjem anglofonskih snaga oko Amerike**. Pokušaj podjele u Europi prvi je učinio Rumsfeld najavom da postoji tzv. Stara Europa (Francuska i Njemačka) i tzv. Nova Europa: osam zemalja članica NATO-a i kasnije 10 iz Vilniuske skupine.

Tragom te podjele dio američkih analitičara već sada tvrdi da se u Europi profiliraju neki novi krugovi okupljanja.¹⁷ U takvoj slici, gledano iz Amerike, vidi se da postoji snažna europska jezgra koja se okuplja oko lidera "Stare Europe" i u njoj se, uz Francusku i Njemačku, nalaze zemlje Beneluxa i Austrija. To će biti ekonomski naj snažnija skupina u centru Europe, čvrsto postavljena u znaku njemačko-francuske politike i nastojanja za provođenjem integracije u kojoj će ipak nedostajati neka snažna vodeća politička sila.

U drugom europskom krugu naći će se sve ostale članice EU koje će zapravo tvoriti neku vrstu zone slobodne trgovine, a manje će sličiti nekim federacijskim modelima. Istodobno će i mogućnosti provođenja promjena u domaćoj sferi u toj skupini biti manja pa će i njihov ukupan doprinos europskom integriranju zaostajati za vodećom jezgrom.

U trećem će se krugu naći sve ostale europske zemlje članice Vijeća Europe, koje će kao institucije biti neka vrst krovne organizacije za paneuropsko okupljanje. Sa svojim konkretnim zadaćama sprečavanja izbijanja graničnih sporova, zaštitom manjina i borbom za slobodu tiska, Vijeće Europe bit će najširi okvir za unošenje demokratskih ideja i njihovo širenje, posebice prema zemljama Istočne Europe.

U pogledu euroatlantskog zajedništva, tj. prihvaćanja vodeće američke uloge i odobravanja unipolarnog američkog djelovanja, stvari bi svakako bile drukčije. U prvoj jezgri, gdje bi se našle zemlje tijesno povezane raznim nitima, pretpostavlja se da bi i zagovaranje europskih vrijednosti bilo naj snažnije, te da bi otud mogla doći i najveća suprotstavljanja američkoj hegemoniji. U drugom europskom krugu američka bi politika mogla računati na prijateljski naklonjene vlade koje bi u teškoj situaciji izbora ipak pružile potporu Americi prije nego "snažnoj europskoj jezgri". To se posebice odnosi na istočnoeuropske zemlje, koje i inače još uvijek smatraju da raspad socijalističkog sustava mogu zahvaliti ponajprije Americi, da ih je ona svojim postojanjem i modelom života inspirirala, a istodobno da baš Amerika jamči kako se Istočna Europa neće naći stješnjena između njemačkih i ruskih interesa.

Sjedinjene Države, odnosno Bushova administracija, nisu uspjele u Europi, posebice ne kod njemačkih i francuskih čelnika, dobiti potporu za svoju grand strategy. Latinska Amerika, unatoč Bushovih nastojanja, sasvim je pasivna u pružanju simpatija ili potpore Americi i jedino što je ostalo trajno uz SAD, to je anglosfera. U njoj se jasno ocrtava savezništvo Velike Brita-

17 Sullivan, J. O., The Great Game in Europe: How the US Can Play, *National Review*, February, 24, 2003, str. 33.

nije, Australije i Novog Zelanda sa SAD, a sve te zemlje uputile su svoje snage u pravcu Iraka i spremne su ići u rat zajedno s Amerikom.

Koliko god bi anglosfera mogla imati utemeljenje i u budućnosti, ipak bi bilo teško pretpostaviti da bi se Bushova, ili neka druga administracija, zadovoljila takvim limitiranjem svojih dosegâ. Brojne transatlantske veze kao i mogućnosti američkog djelovanja globalnog su karaktera, te se anglosfera uzima samo kao snažna jezgra potpore Americi, a ne modelom koji bi trebalo graditi po cijenu napuštanja ostalih veza.

Stoga isti američki autori umjesto napuštanja Europe, odnosno Njemačke i Francuske, traže da se ojača američko političko i diplomatsko vodstvo u Europi, da se odlučno ide protiv razvijanja europskih obrambenih snaga, koje se ocjenjuju štetnima za euroatlantske odnose, i da se pruži maksimalna potpora Blairu, jer Velika Britanija može okupiti snage "nove Europe".

Pod uvjetom da se obavi ta velika atlantska konvergencija, anglosfera može biti marginalna u odnosu na ukupne vrijednosti potencijalnih saveznika u Europi.¹⁸

Treći scenarij euroatlantskih odnosa izrazito realističke konotacije može imati jednostavnu oznaku: *come back*. Polazeći od povijesti euroatlantskih veza, njihove duge utemeljenosti, razgranatosti i sveobuhvatnosti moguće je zamisliti kompromisni model u kome će i Amerika i Europljani pokušati smanjiti tenzije i vratiti se svom savezništvu. Ni europska obrambena i sigurnosna politika, ni Bushova doktrina, niti pak ostali aspekti unilateralnog američkog ponašanja možda neće moći biti toliko snažni da ponište prošlost i negiraju sadašnjost euroatlantskih veza i odnosa.

Ako se često tvrdi da su Amerikanci orijentirani strategijski i da su sistematični, a Europljani okrenuti povijesnim iskustvima i multilateralizmu, ipak ne treba zaboraviti zajedničke interese i veze koje se razvijaju u euroatlantskom krugu više od pedeset godina. One danas tvore snažnu branu svakom brzopletom slabljenju međusobnih odnosa.

EU i SAD daju 10,9 posto svjetskog stanovništva, a njihov GDP iznosi 36,2 posto svjetskog GDP-a; 85 posto globalnog protoka kapitala odvija se između SAD i EU; 60 posto američkih stranih investicija ide u zemlje EU, američke godišnje investicije veće su u Nizozemskoj nego u Kini. Svakodnevnâ razmjena roba, usluga i investicija između EU i SAD prelazi 1,2 milijarde dolara, oko sedam milijuna Amerikanaca radi u europskim tvrtkama, a tri milijuna Europljana radi u američkim tvrtkama. A promatra li se promet između dva dijela euroatlantske zajednice u relacijama s prošlim vremenima, može se vidjeti da svake godine 10 milijuna Europljana putuje u SAD, a osam milijuna Amerikanaca u Europu, dok je šezdesetih godina ta brojka iznosila po pola milijuna na svakoj strani. Umjesto 80 simultanih telefonskih razgovora sedamdesetih godina, danas se može obaviti više od

18 *Ibid.*, str. 35.

jedan milijun transatlantskih telefonskih razgovora, a svakoga dana pola milijuna putnika u oba pravca prelazi Atlantik, tu su i više od 1,4 milijarde e-mailova i 1,5 milijarda dolara.¹⁹

Suočeni s tim problemom u sadašnjoj fazi euroatlantski odnosi dobivaju ipak drukčije svjetlo. Možda bi se stoga bilo dobro složiti s iskusnim Henryjem Kissingerom, koji kaže da će baš u posthladnoratovskom vremenu euroatlantske demokracije pokazati svoju snagu i vrijednost u mjeri u kojoj uspiju oživjeti svoje odnose i suprotstaviti se izazovima izvana.²⁰

Očito je da je sada na dnevnom redu nova euroatlantska faza i da u uvjetima velikih promjena u savezu, a i izvan njega, najrazvijenije zemlje svijeta moraju pokazati svoje sposobnosti i umješnost za sređivanje svojih odnosa od čega, naravno, korist neće imati samo SAD i EU, već i sve ostale zemlje.

Literatura

Ch., Krauthacer, "The Unipolar Moment", *Foreign Affairs* (70) 1, str. 22-23 (America and the World 1990-1991).

H. Kissinger, *Does America Need a Foreign Policy – toward a diplomacy for the 21st century*, New York, 2001.

C. A. Kupchan, *The End of the American Era*, New York, 2002.

Mearsheimer, J. J., *The Tragedy of Great Power Policy*, New York, 2001.

S. Sloan, *NATO, the European Union and the Atlantic Community*, London, 2003.

19 Kühnhardt, L., *Constituting Europe...*, op.cit., str. 230-231.

20 Kissinger, H., *Does America Need a Foreign Policy? Toward a Diplomacy for the 21st Century*, New York, 2001, str. 80-81.

Summary

Dilemmas raised concerning the future development of relations between America and Europe started to gain shape when the Bush Administration took certain steps (such as Kyoto Protocol on Climate Change, establishment of International Criminal Court) and they reached the peak when America announced the need to punish the regime in Iraq. Even at this point it can be stated that it implies the greatest crisis of Euro-Atlantism since the time when de Gaulle decided to withdraw from NATO. It is obvious that in this crisis on the one side there are the main European actors of European integration and on the other there are the USA and European countries that support them lead by Great Britain. Even though it is impossible to talk about dissolution of the Euro-Atlantic system, it is by all means certain that we are facing a new period of relations and that in the time of great changes within the Alliance and out of it, the most developed countries in the world will have to show their capabilities and skills in improving their relations.